

SZEMERE BERTALAN

Hermann Róbert

az MTA doktora, a parancsnok tudományos helyettese,
Hadtörténelmi Intézet és Múzeum
hermann.robert@mail.militaria.hu

A magyar polgári átalakulás egyéniségei között még az úgynevezett második vonal képviselői is kiemelkedő politikai képességekkel rendelkeztek. Egyéni balszerencsájuk, esetleg tragédiájuk oka sok esetben abból fakadt, hogy tevékenységük és személyiségük háttérbe szorult az igazi nagyok, Kölcsey Ferenc, Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Kosuth Lajos, Eötvös József, Deák Ferenc és Batthyány Lajos mögött. E második vonal egyik legérdekesebb s legtragikusabb egyénisége a Borsod megyei alispánból előbb belügyminiszterre, majd a második, immáron ténylegesen független magyar kormány miniszterelnökévé emelkedő Szemere Bertalan.

Szemere már kisdiaikként nem mindennapi szorgalomról és kezdeményezőkézségről tett tanúbizonyságot. Miskolcon működő színjátszó társaságot alapított, Késmárkon kora hajnalban kelt, hogy megtanulja a teljes német nyelvtankönyvet és a hozzá tartozó hatezer szót. Nyelvyakorlási okokból főleg német szerzőket olvasott, így Salomon Gessnert, Christoph Martin Wielandot, Friedrich Schillert és August von Kotzebuet.

A sárospataki gimnázium tanulójaként is szorgalmas diáknak bizonyult. Itt szerezte meg a későbbi pályájához olyannyira szükséges latin nyelv ismeretét, s a szónoklattanban is itt mélyülhetett el. Tanárai között volt a kor

neves magyar statisztikusa, Magda Pál is. A család nehéz anyagi helyzete miatt Szemere komoly nélkülözések közepette töltötte pataki diákéveit. 1829–1832 között még kabátja sem volt, „a költők verseit, a szótárakat, a stúdiumokat a jeges szántóföldeken vagy a szénás padokon tanulta, belebúva szénába.” Érdeklődését jelzi, hogy ő kölcsönözte a könyvtárból a legtöbb könyvet, s a szerzők között megtaláljuk Johann Wolfgang Goethe, Gotthold Ephraim Lessing, Jean Paul műveit, a magyarok közül Versey Ferenc, Horváth István, Kölcsey Ferenc munkáit. Egy ideig görögül tanult, majd abbahagyva az antikvitás nyelvét, előbb olaszul, majd tizenkilenc évesen angolul kezdett tanulni.

Szemere csakhamar tekintélyé vált diák-társai között. Tevékeny szerepet játszott a különböző diákegyesületek munkájában. A jogászfaknak korábban volt egy *Pánczélország* nevű egyesülete, amely rendszeres üléseket tartott, s amely a vármegyei élet mindennapjainak modellálásával elősegítette a leendő hivatásukra történő felkészülést. Az egyesületet 1822-ben a Helytartótanács – mint annyi más egyesületet – betiltotta. Szemere és társai kérvényeinek köszönhetően 1832-től az egyesület immár Nándor Királyi Tábla néven ismét megkezdhetette működését. Az egyesület célja az volt, hogy a diákok „a honi törvények

teóriáját a praxissal egybe tudják kötni”, hiszen a pesti szigorlatokon a gyakorlatban való jártasság a fő követelmény. A tábla elnökévé, perszonálissá Szemerét választották társai. A tábla tagjai megvitatták az ország és a megye valóságos kérdéseit, s az ezeken született határozataikat írásban rögzítették. Az új politikusnemdzedék tagjai itt, a Nándor Királyi Tábla és más hasonló egyesületek keretein belül érlelődtek igazi politikussá.

Szemere iskolai befejezése után Borsod vármegyében Palóczy László főszolgabíró mellett gyakornokoskodik. Sorsuk ettől kezdve egészen 1849-ig többé-kevésbé szorosan összekapcsolódik. Palóczy a megye liberális ellenzékének tagjaként vett részt az országgyűléseken, s 1832 decemberében Szemerét is magával vitte jurátusaként a pozsonyi diétára. Szemere megkísérelte felvenni a kapcsolatot a Pozsonyi Magyar Társasággal, s felhívta a Szatmár megye követeként megjelenő Kölcsey figyelmét is a Sárospataki Ifjú Egyesületre.

Visszaemlékezései szerint itt, Pozsonyban esett át a „pályaválasztás” nehézségein. Iskolázottsága és eddigi ténykedése legalább annyira vonzották az irodalom, mint a közélet felé. Pozsonyban azonban ráébredt: ha a nemesség nem foglalkozik a „a haza dolgaival”, a többi osztály nem teheti ezt, mert ki van zárva intézésükből. A természetes hajlam és a kötelességérzet konfliktusában – nem először és nem utoljára – az utóbbi győzött.

A pályaválasztáshoz hozzájárult egy meghatározó személyes kapcsolat. Szemere ekkor ismerkedett meg Kölcsey Ferencsel, a költővel és politikussal. Kölcsey maga is jó véleményvel volt Szemeréről; „nekem szeretetemet s bizodalimat nagy mértékben bírja” – írta róla Szemere Pálnak. „Ő a nyelv grammatikáját tanulta, s tiszta, kellemes prózát ír,

s van benne elég talentum, hogy literátorink közt egyszer akkor díszben tűnjön fel; de az én kinézéseim nem annyira azok, hogy ő literátor legyen, mint azok, hogy hivatalbeli. Ez a gyermek, ha minden meg nem csal, a polgári pályán nem utolsó jelenet lesz; s országunk mostani helyzetében én inkább ohajtom, hogy a megyéken s országgyűléseinken előítéletlen, szabadelmű, merész lelkű, s nem ingó férfiak támadjanak, mint jó drámaírók. E népnek gyorsan jövő segédre van szüksége, hogy saját érdekei felől felvilágosíttassék”. Ezért is értekezett oly gyakran az országgyűlési ifjúság tagjaival, s reméli, hogy Szemere „termékeny kebellet” fogadta intéseit.

Szemere politikai nézeteinek kialakulására a Pozsonyban eltöltött hónapok komoly hatással voltak. Csengery Antalnak így nyilatkozott erről: „Patakon még az arisztokrata szerkezet mellett jegyeztem ki a könyvekből az okokat; itt már lelkem rögtön a régi republikák, a demokrata intézmények felé fordult. Az a magyar törekvés mind oly törpe volt nekem. Azonban át kellett rajta esni. Szántam a kort és a kor embereit, kik oly apróságokkal kénytelenek bíbelődni”.

Az országgyűlés munkájának lassúságával kapcsolatos elégedetlensége Kölcseyhez írt leveleiből is kitűnik. A költő távollétei idején ugyanis rendszeresen tájékoztatta meszerét a diétán történekről. Szemere úgy vélte, az országgyűlésen az ellenzék egyelőre nem tehet hasznosabbat, mint hogy „kifejtezget némi nagy fontosságú dolgokat, s így azt, mi ezen erő-ézpontban kifő, megtanulhatják, kik itt vagy otthon vannak, s még nem tudták”. A nemzet előtt két út áll: „vér és tudomány, – amazt egyik rész sem kívánhatja, a kimenetel kétes, ezt mind a kettő ohajthatja, s mi nem veszthetünk”. A kormányzat ugyan elállotta a szabadulás „szembetűnő utait”, de

nem tud elállni minden utat. A rendszeres, szívós munka az egyetlen lehetőség, „s valóban gyönyörű pillanat leend: midőn a diétával víván, – mögé néz, s nemzetet pillant meg szilaj vagy békés erőben”. A pozsonyi tapasztalatok alapján valóban megérintette a republikanizmus szele. „Különös gondolatok fejlenek bennem a monarchák felől, ha Észak-Amerikába pillantok, s elmélkedem, hogy ott az *emberiség* életének új szakasza kezdődik” – írta Kölcseynek.

A politikai pálya melletti elköteleződését 1834. március 14-i levelében közölte Kölcseyvel. Kölcseyt kérte meg arra is, hogy beszélje meg rokonával, Szemere Pállal, nem tudna-e valami módot arra, hogy legalább egy évre külföldre utazhasson. „...természetesnek gondolom – írta –, hogy az, aki hazája élémentén munkálkodik, tudja azt, hova ohajtja emelni hazáját, s bírjon egy képet lelkében, milyenre kívánná honát alakítani. Aki magából teremt ilyet, könnyen hibázhat, s nem oly könnyen az, ki figyelmes szemmel nézte meg más országok hiányait és tökéleit, s az életből szedte magába, ami jó intézet s követsést érdemel. Sok dolog teóriában töménytelen nehézségeket mutat, melyeket az élet szelíden elhárít, és megfordítva. S mindenestre erőt és időt kímél, aki utazhat, s eszteni munkák, milliom fők rezultátumát tanulja meg könnyen, ami otthon előle zárva marad, s mit nem való könyvekből tanulni”.

Szemere 1834. május 20-án sikeres ügyvédi vizsgát tett, s ezt követően már csak Kölcsey kedvéért maradt Pozsonyban. Szeptemberben azonban elhagyta a várost. Úgy döntött, hogy Borsodban helyezkedik el a megyénél. Hazatérése után előbb gyakornokként dolgozott, majd tiszteletbeli aljegyzővé nevezték ki. 1835 májusában a megyei közgyűlésen szólalt fel Wesselényi ügyében, s noha azt

nem sikerült elérnie, hogy a megye felírjon a szólásszabadság ügyében, beszéde nagy sikert aratott, s ezáltal némileg az ügy is nyert.

Szemerét 1834 óta foglalkoztatta a külföldi utazás gondolata, s rokona, Szemere György felajánlotta, hogy kifizeti annak költségeit. 1836 márciusában útlevéért folyamodott, majd Pozsonyba utazott. Május 3-án Pozsonyból Bécsbe, onnan Drezdába ment. Németország után Franciaországon át Angliába, onnan Írországra utazott. Rövid tartózkodás után visszatért Londonba, majd onnan áthajózott Hollandiába. Innen Belgiumon és Németországon át Svájcba utazott. 1837 októberében érkezett meg Bécsbe, s 1838 elején lépett újra magyar földre.

Utazása igazi tanulmányút volt. Mindehnyire igyekezett kapcsolatot keresni az értelmiséggel, s már Németországban azt tapasztalta, hogy a Magyarországgal rokonszenvezők sem sokat tudnak az országról. Szemerét azonban nem annyira az emberek, mint inkább az intézmények érdekelték. Szász- és Poroszországban a népnevelés és a fiatalok nevelő intézete, Franciaországban a választási rendszer, a sajtó, az igazságszolgáltatás, a biztosítók, az óvodák és a fogházak, Angliában a szegénnytörvény, az ipar és a börtönök keltették fel figyelmét. Foglalkozott az írószági szegénység és éhínség okaival, s egész útja során tanulmányozta a református papok özvegyeinek és árváinak megsegítésére létrehozott intézményeket.

Bécsben hozzálátott, hogy útinaplóját könyvvé dolgozza ki. Az eredmény a reformkori útleírás-irodalom egyik legjobb darabja lett. Útinaplójában Szemere nem elégedett meg úti élményeinek leírásával, hanem valóságos értekezéseket szőtt a naplóba. Mindenütt feljegyezte, milyen az illető országban a Magyarországról kialakult kép. Megtalálta a

módot, hogy népszerűsítse a képviselői demokráciát (leköszölte az 1830-as francia alkotmány szövegét), az esküdtszékeket vagy a takarékpénztárakat. A kötet a cenzúra miatt csak 1840-ben jelent meg, s óriási sikert aratott. A reformnemzedék ugyanúgy a demokrácia és a haladás kézikönyveként forgatta, mint néhány évvel korábban Bölöni Farkas Sándor *Utazás Éjszak-Amerikában* című munkáját.

Amikor a magyar Tudós Társaság 1839-ben pályázatot hirdetett: „Határozatassék meg a büntetés értelme és célja; adassanak elő annak biztos elvei, s ezekhez alkalmazható nemei; fejtessek meg, találhat-e köztök helyet a halálbüntetés, és mely esetekben, miképpen és mily sikerrel gyakoroltattott ez a régi és újabb népeknél, különösen hazánkban”; Szemere is pályázott. A pályamű, *A büntetésről, s különösbbe a halálbüntetésről a szerző* külföldi tapasztalatainak, gazdag olvasottságának és hazai kutatóútjának eredménye. A beérkezett pályamunkák közül a társaság bírálói összesen hármat tartottak kiadásra és jutalomra alkalmasnak; közülük Szemerének ítelték a jutalmat. Szemere következtetése a halálbüntetéssel kapcsolatban egyértelmű: a halálbüntetés nem felel meg a büntetésekkel kapcsolatos igazságossági és társadalmi kívánatoknak. A büntetés ugyan személyes, de a bűnös rokonai is szenvedhetnek a vele járó gyalázattól. Nem erkölcsös viszont, amit Szemere a nyilvános kivégzések pszichológiai hatásával igazol. Nem „osztékony”, hiszen az élet elvétele és el nem vétele között nincs középút. Nem szellemi, hanem a legerőteljesebb testi büntetés. Nem javító, hiszen a kivégzéssel megakadályozza az elítélt megjavulását. Bizonyos ugyan, de nem egyenlő, hiszen másként hat az elítéltekre. Nem tanító, hiszen csak a gyilkosság esetében analóg az

elkövetett bűnnel. Példás, de gyakran az ellenkező hatást váltja ki. „Megakadályozza a bűn megismétlését, az állam más módon is meggátolhatja az elítéltek újabb bűncselekményeit.” Végül népszerű ugyan, de csak a gyilkosság esetében. Szemere e munkája a halálbüntetésről szóló magyar jogfilozófiai irodalom máig maradandó darabja.

1841-ben a megyei követutasítási bizottság tagjává, 1843-ban pedig Palóczy Lászlóval együtt követte választották. Szereplése az 1843–1844-es országgyűlésen pályafutásának legszebb fejezetei közé tartozik. Országgyűlési jegyzőként komoly szerepe volt a feliratok, válaszok és törvényjavaslatok formulázásában. A büntetőtörvénykönyv kidolgozására kiküldött országgyűlési választmány tagjaként máig maradandó munkát végzett. Az országgyűlés kerületi és országos ülésein több mint hetven felszólalása hangzott el. Felszólalásai-ból bámulatosan gazdag érdeklődési kör és tájékozottság tárul elénk. A városi reform, az igazságszolgáltatás átalakítása, a magyar nyelv ügye, a gazdasági önrendelkezés kérdéseiben ugyanúgy magas szintű szónoklatokat tartott, mint a bányatörvény, a honosítás vagy a közteherviselés kérdéseiben. Hosszú szónoklatokban elemezte a horvát–magyar viszony közjogi árnyalatait, de egy kötelező hozzászólás erejéig rámutatott a kormányzatnak a Részek visszacsatolása kapcsán követett törvénysértő eljárására. A Kisfaludy Társaság felkérésére törvényjavaslatot dolgozott ki az írói és művészi tulajdonjogok védelméről, de hozzászólott az építendő országgház pályázata vagy a gyorsíróképzés ügyéhez is. A reformellenzék többségéhez hasonlóan az országgyűlés kezdetén a konstruktív ellenzékiesség alapján kívánt ténykedni, ezért is dicsérte a királyi előterjesztéseket. Rá kellett azonban ébrednie, hogy a kormányzat ezúttal sem a

reformok elősegítését, a hiányzó törvények meghozatalát tekinti céljának, hanem inkább a korszerű javaslatok elgáncsolását. Ezért is bírálta olyan csípősen a kormányzatot és a főrendeket, amikor először vetődött fel az országgyűlés bezárásának lehetősége: „...e hazának nincs jövője oly főrendekkel, kik amely jogot az országtól kaptak, azzal mint ostorral sújtogatják vissza az országot; nincs jövője oly kormánnyal, mely törvényhozásbeli roppant kötelezettségét következőleg szokta teljesíteni: az országgyűlést megnyitja, megnyitván, a nemzet kívánatainak ellenszegül, és miután 15 hónap lefolyása alatt annak hűségesen ellenszegült, az országgyűlést beereszti”.

Az országgyűlés végül éppen azokban az ügyekben végződött a reformellenzék kudarcával, amelyeken Szemere is oly sokat dolgozott: nem sikerült keresztülvinni a városok belső szerkezetének demokratizálását, a büntető-törvénykönyvet, az írói és művészi tulajdonjogokról szóló javaslatot. Szemere követjelentési beszéde nem egyszerűen a sérelmi politika alapjáról bírálta a kormányzatot. Arra a következtetésre jutott, hogy a rendi országgyűlés jellege miatt alkalmatlan az ország polgári átalakításához szükséges törvények meghozatalára. E beszédben elsőként kezdeményezte az egységes ellenzéki párt létrehozását.

Az 1847 októberében tartott borsodi követválasztáson Szemerét közfelkiáltással választották a megye követévé. A megye követutasításának kidolgozásában is fontos szerepet játszott. A novemberben összeülő országgyűlés alsótábláján az ellenzék volt többségben, de ez még nem garantálta a sikert. Az ellenzék működésének koordinálására egy szűkebb körű tanácskozó testületet hoztak létre, amelynek Szemere is tagja volt, de a tanácskozáson a felsőtáblai ellenzék vezetői, Batthyány

Lajos és Teleki László is részt vettek. A Kossuth és Szemere közötti ellentét ezeken a konferenciákon bontakozott ki. Szemerét zavarta, hogy Kossuth minden kérdéshez hozzászólt, s hogy minden kérdésben maga akarta a képviselendő álláspontot az ellenzék nagy konferenciája elé terjeszteni. Emellett Szemere komolyan vette a kormányzattal történő megegyezés kísérletét, s érintkezésbe lépett Apponyi György kancellárral. Felajánlották: ha a rendek megkapják az évenkénti országgyűlést, és az adóügyben (azaz a közhelyviselés kérdésében) enged a kormány, hajlandók lojális feliratot intézni az uralkodóhoz. A nádor és Apponyi ellentéte miatt azonban a kísérlet kudarccal végződött.

Amikor 1848 februárjában Kossuth az ellenzék konferenciáján javasolta, hogy kérjenek alkotmányt az örökös és az itáliai tartományoknak, illetve kérje a kormányzatot az Itáliában állomásozó magyar hadsereg hazahozatalára, Szemere is az ellenzék között volt. Az ellenzék legfőbb ellenérve az volt, hogy ha az indítványt benyújtják, Ausztria olyan pénzügyi válságba kerülhet, amelynek következményei kiszámíthatatlanok. Szemere tartózkodásának lehetett még egy magyarázata: talán még mindig abban reménykedett, hogy a kormányzat rávehető az évenkénti országgyűlés követelésének teljesítésére.

Március elsején megérkezett a párizsi forradalom híre, március 3-án Kossuth megtette nevezetes felirati indítványát, amely lényegében a február végén előterjesztetteket tartalmazta. Szemere is azok között volt, akik a párizsi fordulat után következetesen támogatták Kossuthot és Batthyányt. Ott volt az országgyűlés által március 15-én Bécsbe indított küldöttségben is. Mint az alsóház jegyzője s az ellenzék szűkebb konferenciájának tagja több törvényjavaslat kidolgozásában

vállalt fontos szerepet. A törvényjavaslatok fennmaradt fogalmazványaiból egyértelműen kiderül, hogy több, 1848 nyarán és őszén fontosnak bizonyult paragrafus és bekezdés Szemere munkája volt. Így az, amely szerint a parlament csak az előző évi zárszámadás és a következő évi költségvetés megszavazása után osztható fel; hogy a magyar minisztérium nem csupán a megszűnő feudális kormányzások köréhez tartozó ügyekben gyakorolja hatóságát, hanem azon ügyekben is, amelyeknek ezekhez tartozniuk kellett volna; hogy Szemere legnevezetesebb alkotásáról, a sajtótörvényről ne is beszéljünk.

Kezdetől fogva valószínű volt az is, hogy Szemere az új magyar kormányban miniszteri tárcára számíthat. Neve több tárcával kapcsolatban is szóba került: így az oktatás-, a bel-, illetve a rendőri ügyekkel kapcsolatban is. Batthyány március 23-án jelentette be kormánya névsorát, s ekkor vált egyértelművé, hogy a nagy közigazgatási tapasztalattal s a miniszterséghez megkívánható elméleti képzettséggel egyaránt rendelkező Szemere kapja a belügyi tárcát. (A tárcára Kossuth is aspirált, s még április elején is cserélni akart Szemerével). Népszerűségét paradox módon éppen a már említett sajtótörvény árnyékolta be. Szemere ugyanis a törvény első változatában túlzottan magasan szabta meg a lapok kaucióját (napilapoknál 20 000, időszaki lapoknál 10 000 forint), s ez joggal sértette a sajtószabadság kivívásában fontos szerepet játszó budapesti forradalmi erőket. A felháborodás akkora volt, hogy Szemere kénytelen volt átdolgozni javaslatát, s a kaució összegét felére csökkenteni.

Alighogy az országgyűlés elfogadta az átdolgozott javaslatot, Szemere fontos megbízást kapott. Batthyány a fővárosból érkező hírek hatására, amelyek szerint a Pest megyei

Rendre Ügyelő Választmány szinte kormányzati szerepet készül játszani, illetve a sajtótörvény keltezte izgalmak hatására úgy döntött, hogy bejelenti kormánya névsorát, s hogy a kormány képviselőiben ideiglenes bizottmányt nevez ki a fővárosba. Ennek tagjává nevezte ki Szemerét, a miniszterjelöltek közül a fővárosban tartózkodó Klauzál Gábort és Pulszky Ferencet. A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány március 25-én kezdte meg munkáját, s fontos szerepet játszott a közigazgatás működtetésében, a feudális kormányzásokkal, a főhadparancsnokságokkal, a megyei és városi önkormányzatokkal való kapcsolattartásban vagy a ki-kitörő társadalmi konfliktusok kezelésében.

A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány a kormány április 14-i Pestre érkezése után még április 20-ig folytatta munkáját, de közben Szemere már megkezdte minisztériuma megszervezését. Belügyminiszterként legfontosabb teendője az 1848. áprilisi törvények életbeléptetése, a velük kapcsolatos viták kérdéseinek rendezése volt. Szemere egyike volt a legszorgalmasabb minisztereknek: a belügyminisztérium elnöki iratainak jelentős része az ő sajátkezű fogalmazványa. Ő rendelte el a városi és megyei tisztújításokat, terjesztette elő a kinevezendő főispánokat. Szemere eszményét kifejti egy május 13-án kiadott rendelethez: „Van szabadság, de kell lenni rendnek is. A rendtelenség sírja a szabadságnak”. E felfogás természetesen ütközött a kormány radikális ellenzékének nézeteivel. Minisztertanácsaival nem voltak nézeteltérései, sőt, Kossuthal kimondottan szoros volt az együttműködése. Mészáros Lázár emlékirata szerint a tanácsuléseken „mint praktikus életbölcész jobban szívtott Kossuthhoz, mert miniszter szeretett lenni...” Batthyány bécsi és innsbrucki útjai idején Szemerét egyszer sem

bízta meg a miniszterelnöki pozícióban történő helyettesítésével; augusztus végén viszont mind a Délvidékre küldött Mészáros Lázár hadügyminiszter helyettesítését, mind pedig saját, a nemzetőrség és a honvédség szervezésével kapcsolatos tárcaszintű feladatkörét reá bízta.

Szemerének nem voltak illúziói az osztrák kormányzattal kapcsolatban, s hamar felismerte, hogy a horvát mozgalom kiegyenlítésére és a szerb lázadás elnyomására a Béccsel történő megegyezésen át vezet az út. Belügyminiszterként a királyi, illetve kormánybiztosi kinevezések kezdeményezésével, a nemzetőrség tábori szolgálatának megszervezésével fontos szerepet játszott a délvidéki szerb lázadás, illetve a Josip Jellačić fenyegető támadása elleni védelem megszervezésében. 1848 júniusától tevékenységében ezek a gyakorlati ügyek kerültek előtérbe: a népképviseleti országgyűlés alsó- és felsőházában viszonylag ritkán szólalt fel, s akkor sem annyira elvi kérdésekben.

A Batthyány-kormány lemondása után Szemere volt az egyetlen miniszter, aki nem mondott le, mégpedig azért, hogy legyen miniszter, aki az új kormány kinevezését ellenjegyzí. Batthyány újabb, ügyvezető miniszterelnöki megbízása után is tevékenyen részt vett a horvát invázió elleni védelmi intézkedések irányításában, annak ellenére, hogy nem szerepelt Batthyány újonnan felterjesztett kormányának névsorában.

Kossuth még szeptember 15-én kezdeményezte a Batthyány honvédelmi intézkedéseinek parlamenti ellenőrzését szolgáló bizottság megalakítását. A bizottság tagjaivá Kossuthon kívül Nyáry Pált, Sembery Imrét, Madarász Lászlót, Pálffy Jánost és Patay Józsefet választották. Szeptember 22-én Kossuth már e bizottság esetleges kormányjel-

legű működésére tett célzásokat. Szeptember 28-án a képviselőház Batthyány távollétének idejére a „honvédelmi választmány” jelenlévő tagjait, Kossuthot, Semberyt és Nyáryt bízta meg a végrehajtó hatalom vitelével. Másnap Kossuth javasolta, hogy bővítsék ki a választmányt a minisztériumok államtitkáiraival. A képviselőház ezt is elfogadta. Szeptember 30-tól az eddig a „képviseelőház honvédelmi bizottsága” nevet viselő testület Országos Honvédelmi Bizottságnaként (OHB) folytatta működését. Már szeptember 30-án fogalmazott, illetve aláírt rendeleteket két volt miniszter, Szemere, s az ezen a napon a Délvidékről visszatért Mészáros Lázár. Másnap, október 1-jén mindkettőjüket beválasztották a bizottságba. Október 4-ére a felsőházi tagok beválasztásával a testület létszáma – az államtitkárokat nem számítva – tizenkét főre növekedett.

Október 7-én a fővárosba visszatért Kossuth a képviselőház aznapi ülésén csak egy futó célzást tett arra, hogy az országgyűlésnek majd intézkednie kell a végrehajtó hatalomról; de az ülés fő tárgya az volt, hogy a ház nyilvánítsa törvénytelennek az október 3-i, az országgyűlést elnapoló uralkodói manifestumot. Hiszen ez volt a jogi alapja annak, hogy az egyáltalán intézkedhessen a végrehajtó hatalomról. Kossuth ezen a napon csak ezzel foglalkozott. Másnap megérkezett az október 6-i bécsi forradalom híre. Ebből nyilvánvalóvá vált, hogy az október 3-i manifestum végrehajtására nem lesz erő. Kossuth tehát az október 8-án reggel 10 órakor tartott ülésén javasolta, hogy a képviselőház a végrehajtó hatalmat ruházza az OHB-ra, olyan módon, hogy három tagját bízzák meg ennek gyakorlásával, míg a többiek feladatait e triumvirátus határozná meg. A képviselőház közhelyesléssel fogadta az indítványt, majd

az OHB – egy kollegiális (tehát a tárcákat el nem osztó) kormány – elnökévé választotta Kossuthot.

A fennmaradt iratanyag tanúsága szerint Kossuth, Madarász és Nyáry mellett Szemere volt a bizottság egyik legtevékenyebb tagja. Az OHB működésében ugyan nem voltak jelentősebb fennakadások, de a szervezet belső rendezetlensége főleg Kossuth távollétei alatt éreztette hatását. Az OHB átszervezését az is indokolta, hogy Schwechat után nyilvánvalóvá vált: rövid időn belül aligha lehet békés megoldásra, s így királyi jóváhagyással történő kormányalakításra számítani. Így az ideiglenes rendezés olyan módosítása tűnt kézenfekvőnek, amelyben a tárcákat felosztják az OHB tagjai, illetve más, a kormányzásba bevonandó személyek között. Technikai jellegű probléma volt, hogy az OHB tagjainak egy része – éppen a kollegiális kormányzat miatt – rendszeresen távol volt a parlament üléseiről.

Az OHB szabályos kormányra alakításáról, a tárcák elosztásáról november 16. után indultak meg a tárgyalások. Kossuth beteg volt, s így írásban érintkezett a másik legfontosabb tényezővel, Szemerével. Szemere jelezte, igazából nagy hiány van rátermett emberekből. Utalt arra, hogy a tárcák elosztásánál figyelni kell arra, hogy minden bevett vallás tagjai arányosan legyenek képviselve; hogy a testületben legyenek főrendek, s legyenek erdélyiek. A legfőbb tisztázandó elvi szempontnak pedig azt tartotta: „alkunak van-e helye a dinasztiaival, vagy nincs-e semmi esetre?” Az értekezés eredményeként sajtókompromisszum született. Kossuth nem alakított kormányt, hanem az OHB-n belül osztotta el a tárcákat. Ő vitte tovább az elnökletet, a pénzügyet és „a hadviselés politikai irányzatát”. Nyáry kapta a belügyet (polgári

közigazgatást) és a hadseregellátást. Szemere az igazságügyi, Pulszky a kereskedelmi tárcát vezette, Madarász a rendőri és postai ügyeket. Mészáros megmaradt hadügyminiszternek. A közlekedésügyet Kossuth Beöthynek ajánlotta fel, aki azonban nem válaszolt, s nem töltötte be a vallás- és közoktatásügyi, illetve a külügyi tárcát sem. A tényleges minisztériummá alakulás elmaradásának oka valószínűleg az volt, hogy Nyáry nem akart miniszter lenni, Kossuth pedig olyan kormányt akart, amelyben minden tárcát saját elképzelései szerint tölthetne be.

Az OHB új rendszer szerinti munkája azonban csak a hónap végéig tartott. Szemere december 13-tól Felső-Magyarország teljhatalmú országos biztosa volt, Pulszky 1849 elején elhagyta az országot. A minisztériumokat a Debrecenbe költözéstől kezdve lényegében ismét az államtitkárok vezették. Állandónak csak Kossuth és Madarász pozíciója bizonyult.

Szemere több mint négy hónapon át működött Felső-Magyarország teljhatalmú országos biztosaként, s meghatározó szerepet játszott a felső-tiszai hadtest megszervezésében, majd a tavaszi hadjárat gazdasági alapjainak biztosításában. Kettős pozíciója – az országos biztosság és az OHB-tagság – birtokában olyan kényes ügyekben is mert és tudott cselekedni, mint az OHB által kinevezett, de a kápolnai csatában leszerepelt fővezér, Henryk Dembiński leváltása.

Politikai súlyát jelzi, hogy Kossuth 1849. április 15-én őt kérte fel az új kormányban a belügyminisztérium vezetésére, majd a személyes tárgyalások után a minisztertanács vezetésére. Kossuth először egy amerikai típusú kormányzati rendszerre gondolt, olyanra, amelyben ő maga lenne egy személyben a kormány- és az államfő. A kormányalakí-

tási tárgyalások során azonban kiderült: a miniszterjelöltek nem értenek egyet ezzel a megoldással. Így Kossuth engedni volt kénytelen, s így született meg a lényegében az 1848. évi állapotokra emlékeztető rendezés. Kossuth a volt nádor jogkörét kapta meg, kibővítve a miniszterelnöki jogosítványok egy részével. Szemere ugyan kísérletet tett egy önálló miniszterelnöki hivatal kiépítésére, de lényegében inkább kibővített jogkörű belügyminiszterként működött.

A Szemere-kormány a törvényalkotói munkát, a polgári állam megteremtését tartotta fő feladatának. Folytatódott a nem úrbéres szolgáltatások eltörléséről és állami megváltásáról szóló törvény előkészítése, elkészültek az első tervezetek a törvényhozás rendszerének átalakításáról, a nemzetiségek jogainak törvényi szabályozásáról, a zsidók emancipációjáról. E munkát azonban csakhamar a hadszervezésé váltotta fel, s ismét a katonák jutottak szerephez.

Az osztrák–orosz hadsereg túlereje minden erő mozgósítását megkövetelte, tehát a kormány elfogadta a havasalföldi levert forradalom román politikusainak ajánlatát, akik a magyarok és románok közötti megbékélés megteremtésén fáradoztak. A július 14-én aláírt *Projet de pacification* túllépett a korábbi magyar állásponton, s immáron a megyei önkormányzatokban és a nemzetőrség vezényletében is beleegyezett a román nyelv használatába. Július 28-án pedig a magyar képviselőház is elfogadta ezeket az elveket az összes nemzetiségre vonatkozóan, s Kossuth és Szemere aláírásukkal törvényerőre emelték. A tervezet és a belőle született törvény nem akadályozhatta meg a szabadságharc katonai összeomlását, de lehetővé tette, hogy az abszolutizmus időszakában az országban lakó népek politikusai ne egymás ellenében, hanem

egymással összefogva próbálják meg felvenni a harcot a mindegyikük nemzeti kifejlődését veszélyeztető hatalom ellen.

Az országgyűlés ezen az ülésén még egy erkölcsi adósságát teljesítette. Az 1848-as átalakulást a városok egy része arra akarta felhasználni, hogy megszabaduljon a zsidó iparúzóktól. A Batthyány-kormány katonaság bevetésével törte le a mozgalmakat, ugyanakkor a feszültségek csökkentése érdekében felmentette a zsidókat a nemzetőri szolgálat alól, s nem kaptak szavazójogot sem. Kállay Ödön már 1848 augusztusában indítványozta a zsidók egyenjogúsítását, de a javaslatot az országgyűlés nem tárgyalta. A szabadságharc folyamán a zsidóság jelentős szerepet játszott a honvédsereg felszerelésében és a hírszerzésben. Az egyenjogúsításról szóló törvényjavaslatot csak 1849. július 28-án terjesztette be Szemere, s fogadta el közfelkiáltással a parlament.

1849. június közepétől egyre több feszültség mutatkozott Kossuth kormányzóelnök és a Szemere-kormány között. Kossuth miniszteri ellenjegyzés nélkül bocsátott ki rendeleteket, közvetlenül levelezett a hadsereg parancsnokaival, s 1849. július elejétől ismételt távollétei során a korábbi minisztertanácsi döntésekkel ellentétes intézkedéseket foganatosított. Szemere több levélben figyelmeztette Kossuthot, hogy eljárása a felelős kormányzás eszméjével nem egyezik meg, majd július 21-én írott emlékiratában beadta lemondását. Kossuth ezt nem fogadta el, mire Szemere július 25-én mind őt, mind Görgeit arra szólította fel, hogy a haza megmentése érdekében diktátorként irányítsák tovább a függetlenségi harcot. A július 30-i minisztertanács Szemerét és Batthyány Kázmér külügyminisztert bízta meg azzal, hogy a Görgei és az oroszok között kezdődött tárgyalások

fonalát vegyék fel, s próbáljanak az 1848-as törvények elismerése alapján megegyezést eszközölni az oroszokkal.

Szemere és Batthyány küldetése sikertelen maradt, az oroszok csak a fegyverletételről voltak hajlandók tárgyalni, az augusztus 9-i temesvári vereség pedig megpecsételte a szabadságharc sorsát. Kossuth és a miniszterek nagy része (Csány László, Aulich Lajos, Horváth Mihály, Vukovics Sebő) beadta lemondását, s Kossuth Görgeyt diktátorrá nevezte ki. Szemere és Batthyány azonban még a kormány lemondása előtt elhagyták Aradot. Indokaik nem egészen világosak. Úgy tűnik, Szemere és Batthyány bízott abban, hogy a déli és az erdélyi hadsereg maradványai még folytathatják a harcot; de az sem kizárható, hogy ily módon kívánták kivonni magukat a lemondás felelőssége alól. Kossuth az emigrációba indult, a két miniszter azonban augusztus 24-éig magyar földön maradt, s az utolsó harcoló csapatokkal hagyta el Magyarországot. Távozása előtt Szemere néhány társával Orsova közelében elásta a koronázási ékszereket.

A tét ekkor már az emigráció vezetése volt, s Szemere kezdetben jó eséllyel indulhatott. Kossuth lemondását a török felségterületre menekült katonák és polgáriak többsége is helytelenítette, s míg Kossuthot a török hatóságok orosz és osztrák követelésre internálták, Szemere és néhány társa egypár kitöltetlen útlevelel birtokában rövid keleti utazás után október 25-én francia földre lépett.

„Pályájában 1849 augusztusa után következett be az a fordulat, ami miatt lassan elszigetelődött. Miután – ellentétben Kossuthal – nem mondott le, úgy vélte, a magyar emigráció vezetése semmi esetre sem Kossuthot illeti. Szemere ezért közel másfél évtizeden keresztül újabb és újabb újságcikkekben,

pamfletekben támadta Kossuthot és a kossuthiánusokat, s ennek következtében az emigránsok többsége elfordult tőle.” Szemere az emigrációban ismét visszatért az íráshoz. A tucatnyi Kossuth-ellenes tiltakozó nyilatkozat mellett elméleti és összefoglaló munkák kerültek ki tolla alól. 1853 nyarán nagy lélegzetű munka írásába kezdett. A cím nélküli kézirat a magyarok és a magyarországi nemzetiségek közötti kapcsolat, a magyar nemzetiségi politika történetét dolgozta fel, s célja az volt, hogy a román és szerb emigránsok által félretájékoztató európai közvéleményt meggyőzze: 1848–49-ben a magyarok nem más nemzetek elnyomásáért, hanem az emigránsok számára is kedvezőbb fejlődést lehetővé tevő független Magyarország megteremtéséért harcoltak, s az ellenük lázadó nemzetiségek tévesen mérték fel saját érdekeiket. A két részre tagolódó munka első része foglalja magába az apológiát. A második részben Szemere arra a kérdésre keres választ: milyen alapon lehet maradandó államot alkotni. Cáfolja mind a történelmi, mind a földrajzi, mind a vérségi alapon történő, mind a politikai szabadságjogok kiterjesztésén alapuló államalkotás tartósságát, s úgy véli, csak a nemzetiség és a földrajzi határok valószínű összeegyeztetése hozhat megoldást. A szöveg innentől kissé zavarossá válik, de úgy tűnik, Szemere belátta: a két elv együttes alkalmazása csak államszövetségben lehetséges, s ezért a Duna-menti népek konföderációjára tett nehezen kihüvelyezhető javaslatot.

Az osztrák–francia viszony 1859 elején tapasztalt megromlása Szemerében is új reményeket keltett. Abban reménykedett, hogy ha az olasz egység kérdésében háború tör ki, ez Magyarország függetlenségének helyreállítására is hatással lehet. Áprilisban és májusban cikkek sorát írta, ám a megkeresett

francia lapok mindegyike visszaadta ezeket, mondván, hogy megnehezíthetnék a békés viszony helyreállítását. Szemere immár arra is hajlandó lett volna, hogy Kossuthal összefogva kíséreljék meg a minden eddiginél kedvezőbb külpolitikai esélyek kihasználását. Ám Kossuth kijelentette: bárkivel hajlandó együttműködni, kivéve Szemerét. S maguk a francia politikusok is fontosabbnak tartották Kossuth megnyerését, mint engesztelhetetlen ellenfelét. Emellett pontosan felmérték: Szemere mögött senki sem áll: Kossuth mögé viszont az emigráció nagy része s a magyarországi közvélemény csaknem egésze felsorakoztatható.

Szemere a maga mellőzöttségéből nem erre, hanem egy másik, hasonlóan helytálló következtetésre jutott. Úgy vélte, Franciaország számára a magyar emigráció csak mint nyomásgyakorló csoport jöhet szóba, s Magyarország felszabadítását az európai hatalmi viszonyok miatt nem tűzheti ki hadicélné. Ezért már az első hadisikerek után emlékiratban fordult Cavour gróf piemonti miniszterelnökhöz, Lord Palmerston angol miniszterelnökhöz, s arra szólította fel őket: lépjenek közbe az önálló, tehát a Habsburg-birodalmon belüli magyar önállóság és alkotmányosság helyreállítása érdekében. Ha a Lombardiával megnövekedő piemonti királyság nem állandó fenyegetést jelentő Ausztriát akar szomszédként, az alkotmányos Magyarország helyreállítása a legjobb biztosíték. Ha Anglia az európai egyensúly szempontjából fontosnak tartja a stabil Ausztria fennmaradását, Magyarország alkotmányos igényeinek kielégítésénél nincs jobb mód ennek biztosítására. A villafrancai fegyverszünet, majd a béke után Szemere igazolva láthatta aggodalmait, és sietett közzétenni Palmerstonhoz intézett emlékiratát. Az év végén külön, francia nyelvű

röpiratot írt *La question hongroise (1849-1860) (A magyar kérdés)* címmel. A munkában Szemere a magyar alkotmányosság alapelveit fejtegette, s kijelentette: a magyarok nemcsak önmaguk, hanem a birodalom más nemzetei számára is szabadságot akarnak. A könyvnek kimondottan jó visszhangja volt mind Franciaországban, mind Angliában, a lapok többsége dicsérte tartalmát és előadását.

Az itáliai háborút követő ausztriai változásokkal Szemere kevesellte, ám annál nagyobb örömmel üdvözölte az 1860. október 20-án kiadott császári diplomát. Ellentétben a magyarországi és az emigráns közvéleménnyel, Szemere arra figyelt, ami a diplomában benne foglaltatott, s nem arra, ami hiányzott belőle. Úgy vélte: az uralkodói dekrétumokban „elvileg csaknem minden megvan; s valóságban is minden meglesz, ha őszintén és jóakarattal hajtatnak végre. Ez az egész kérdés. – Ha áll is, hogy két vagy három dolog hiányzik, amit 1848-ban bírtunk, azt se feledjük el, hogy jogainkat újabb forradalom nélkül nyertük vissza. Fegyverrel kezünkben: mindent lehet követelni; de mikor alkudozunk, mindkét félnek készen kell lennie, hogy valamit engedjen”. Végső konklúziója ez volt: „ha a király őszintén megtartja szavát, annál jobb nekünk, mert ez esetben a szabadság és haladás útja nyitva áll előttünk; ha nem tartja meg szavát, annál rosszabb reá nézve, s Magyarország csak szerencsét kívánhat magának, hogy új fegyvereket kapott kezébe, melyekkel annál nagyobb sikerrel harcolhat”. A közvélemény azonban nem elvi, hanem gyakorlati engedményeket várt, így aztán Szemere mind emigránstársai, mind a hazai politikusok és lapok részéről komoly támadásoknak volt kitéve; az *Üstökös* egyenesen császári királyi emigránsnak titulálta. Szemerét azonban egyre kevésbé zavarta, ha népsze-

rületlen álláspontot kellett képviselnie. Az általa gyakran ámítónak és álprófétának titulált Kossuthal szemben maga is hajlamos volt a meg nem értett próféta szerepét játszani. Újabb, 1860–1861 fordulóján írott cikkeiben arra figyelmeztette a hazai közvéleményt, hogy a független Magyarország képtelen lenne egyedül megbirkózni a nemzetiségek elszakadási törekvéseivel, míg Ausztriával összefogva nagyhatalmat alkothat. „*Néha rajtunk, a népeken van a sor ammesztiázni*. S vannak fontos pillanatai az időeknek, midőn úgy a királyok, mint a népek elvesznek, ha *megbocsátani s kibékülni* alkalmas időben nem tudnak” – írta. Szemere a pánszlávizmus és szláv népek nemzeti mozgalmainak veszélyével indokolta a magyar és a német elem összefogását: „Talán nincs oly messze az idő, mint gondolnók, midőn az óriás északi birodalom [Oroszország] szabadelvű s nemzeti politikát követend, s ellenállhatlanul magához igyekszik vonni a ledőlt *török* birodalom fajrokon népeit. Ha nagyszerű találkozások színhelye *hazánk* leend szükségképpen, kérdem, lesz-e más természetes szövetségünk a németen kívül? És mi elszigetelnők magunkat ez egytől is? Avagy magunkat az óbarbár korban képzelve, azt hinnők botorul, hogy mi minden körülünk élő fajokkal ellentétben biztosan létezhetünk?” Továbbra is csak kiindulási alapnak mondta az októberi diplomát, hozzátéve, hogy a központi birodalmi tanács ötlete halva született, s nem más, mint a korábbi centralizáció „utómagva”.

Az 1861. évi országgyűlés hangulatával Szemere nagyon elégedetlen volt. Mint az a sakkjátékos, aki csak egy bizonyos kombináció szerint tudja elképzelni a következő lépést, az ott történeteket mindig abból a szempontból nézte, megfelelnek-e az általa felvázolt kiegyezési koncepciónak. Nem a császári

udvar és a birodalmi kormány hajlíthatatlanságát, hanem az országgyűlés tagjainak túlzott radikalizmusát kárhoztatta. 1861. július 6-án Majláth György tárnokmesterhez írott levelében kifejtette, Magyarországnak választania kell: vagy a dinasztiaival és a birodalom német elemével egyezik meg vagy a szláv nemzetiségekkel. Következtetése szerint a szlávokkal alkotott szövetség csak időleges lehet, s végeredménye a magyar nemzetiség romlása lenne. Szemere azonban tovább is viszi a gondolatot: ha Magyarország a dinasztiaival és a német elemmel tart, megálljt kell parancsolnia a demokratikus tendenciáknak. Fenn kell tartani a magyar alkotmány arisztokratikus szerkezetét, a felsőház intézményét, a katolikus egyház vagyonát és hatalmát. „E szempontból kiindulva azt tartom, ha a választói képességet megszorítani nem lehet, kiterjeszteni sem kell; a községi rendezés állíttassék a legszéleseb alapra, mert ez a faji vágyok legszükségesebb kielégítésének módja, de a megyei gyűlések tagjainak száma csak annyira menjen, mennyinél kevesebb a szabadság szempontjából nem lehet; a sajtó legyen szabad, de politikai lapoknál szükséges a kaució, különben faji izgatások bennünket előzőlnének...” – írta. Sőt, úgy vélte, nem fontos fenntartani a magyar had- és pénzügyi önállóság igényét, elegendő, ha a magyar országgyűlés az újoncmegajánlás és költségvetés megszavazása jogával rendelkezik.

Ha van jelentős fordulat Szemere pályáján, ez a levél kétségkívül az. Szemere ugyanazzal a dilemmával küszködött, amivel kortársai többsége: összeegyeztethető-e a magyar nemzeti állam eszménye a demokráciával? A szabadságjogok kiterjesztése nem veszélyezteti-e egy idő után magát a magyar nemzetiséget? Szemere válasza egyértelmű: „A nemzetiség, a XIX. század e legfontosb politikai

tényezője, az ítélet trombitáját harsogtatja történelmi státuséletünk fölött”, s a megoldás csak a régi alkotmány maradványainak megővése, konzerválása lehet. Az 1843–1844-ben az arisztokrácia és a klérus politikai hatalma ellen szónokló Szemere a történelmi tapasztalatok alapján a konzervatív belpolitika útját javasolja.

A fordulatot egyértelművé tette Szemere újabb megnyilatkozása. Kossuth Duna-konföderációs tervének napvilágra kerülése után Szemere nyílt levelet írt Fényes Elekhez, a neves magyar statisztikushoz, s ebben arra szólította fel, hogy „vegye azt bonckése alá, és elemezze”. Az írás azonban maga is a kossuthi tervezet kíméletlen bírálata. Véleménye szerint a tervben Kossuth ugyanazokat az ügyeket sorolná az új államszövetség hatáskörébe, amelyeket az 1861. februári császári pátena a birodalmi tanácsnak tart fenn. Az új államszövetség felvázolt működtetése „az ősi magyar állam végromlását vonná maga után, és ami több: *nemzetiségünkét*”. Szemere valóban a Duna-konföderáció legszínvonalasabb kritikáját készítette el, ám immáron nem szabadelvű alapállásból.

Ami hátravan, már csak a pálya szomorú vége. Naplójegyzeteiből tudjuk, hogy az emigráció kezdete óta meg-megújuló fejfájások gyötörték. A túlérzékeny alkat, a megfeszített munka, a családi gondok, felesége állandó betegeskedése és az emigráción belüli egyedüllét egyre inkább felőrölték energiáit. 1864 végén Szemere olyan lépésre szánta el magát, amelyet korábban mindig helytelenített: amnesztiát kért. A kérelem fogalmazványa mindennél világosabban bizonyítja: Szemere már nem ura gondolatainak. Először egy rövid, általánosságokban mozgó beadványt készített, ezt lánya, Mária tisztázta le. Szemere azonban elégedetlen volt a szöveggel, s újat készített.

A szöveg már semmiben sem emlékeztet az 1849. május 2-i republikánus kormányprogramra, sokkal inkább Kemény Zsigmond *Forradalom után*-jának hangvételét idézi. A sajátkezü, apologetikus fogalmazvány Kossuth szidalmazásába fordul. Szemere maga is érezte, hogy a szándék és a tartalom nem fedi egymást. Újra és újra nekiült a szövegnek, ceruzával és tintával újabb és újabb betoldásokat eszközölt rajta, de végül nem tisztázta le. Talán az önkontroll és az önbecsülés maradvék tartották vissza attól, hogy az egész pályafutását megtagadó szöveget rendbeszedve, alakanyarítsa a nevét. Így aztán a kérvényt már felesége írta meg, s az uralkodó ennek alapján engedélyezte a hazatérést.

1864. végén az apja egy éjszaka dührohámában a családjára támadt. Amikor 1865. január 24-én hazaérkezett, még szállodában helyezték el. Április elején már az elmebaj súlyosbodását állapították meg az orvosok, s elmeógyógyintézeti kezelését rendelték el. Itt élte le utolsó éveit, egészen 1869. január 6-án bekövetkezett haláláig.

Szemere pályája tragikus pálya. Homlokát nem ékesítette a politikai és egyéni mártíromság koszorúja, mint Kölcseyét, Wesselényiét, Batthyányét, Széchenyiét vagy Telekiét; nem vált a nemzet élő eszményülésévé, mint Kossuth; a tisztesség és bölcsesség jelképévé, mint Deák, vagy az alkotó szabadelvűségé, mint Eötvös. Holott életműve alapján a nagyok, ha nem is a legnagyobbak között van a helye.

Ám a sors ehhez az életműhöz sem volt kegyes. A reformkorban megjelent munkái ma már szinte hozzáférhetetlenek. Országgyűlési beszédeit kis példányszámú kiadványok vagy megsárgult újságlapok rejtik. Az emigrációban írt művek egy része elveszett vagy kéziratban maradt, mint a nemzetiségi

kérdésről szóló munka. Ez utóbbinak máig nincs pontos kiadása. A magyar kérdésről szóló műve csak franciául és angolul férhető hozzá. Az 1870–1873-ban két kiadást megért összegyűjtött munkák csak szemezgetnek ebből a páratlanul gazdag életműből, s a bejegyzéseket erősen válogatva, a leveleket még meg is csonkítva közlik. Egyedül politikai jellemrajzainak van megbízható, kritikai jellegű kiadásuk.

Szemerének az utókorral sem volt szerencséje. Az 1867 utáni politikai irányzatok közül a függetlenségiek a Kossuthot kíméletlenül bíráló, a kiegyezés és a politikai stabilitás mellett érvelők a kormányát republikai, demokráciai és forradalmi irányúnak valló miniszterelnökből nem kértek. A századelőn

Szabó Ervin az igazi forradalmárok egyikeként hivatkozott rá – Kossuthal szemben. Az 1919 utáni történetírás vagy mint Kossuthnak a mérsékelt politikusokkal szembeni támogatóját és fegyvertársát emlegette, vagy az 1849 nyári intrikust, esetleg a Kossuthot személyes gyűlöletből támadó intrikust mutatta be. Jellemző tény, hogy az 1867–1990 közötti évtizedekben megjelent összefoglaló magyar történetek egyikében sem találni nem-hogy összefüggő arcképvázlatot, de még rövid jellemrajzot sem Szemeréről.

Kulcsszavak: *Szemere Bertalan, reformkor, forradalom, szabadságharc, Kossuth-emigráció, Batthyány-kormány, kormánybiztosság, Országos Honvédelmi Bizottmány*

